

J.J. Collins ; G.E. Sterling (eds.), Hellenism in the Land of Israel

Review by: אוריאל רפפורט

Zion / ציון, Vol. ג' (תשס"ג), חוברת ד' (ס"ח), pp. 501-505

Published by: [Historical Society of Israel](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70039106>

Accessed: 28/11/2011 05:28

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

ספרים ודברי ביקורת

סקירות

John J. Collins & Gregory E. Sterling (eds.), *Hellenism in the Land of Israel*, University of Notre Dame Press, Notre Dame 2001, x+343 pp.

קובץ מאמרים זה הוא הכרך החמישה-עשר בסדרה *Christianity and Judaism in Antiquity Series* (CIAS), הרואה אור בהוצאת אוניברסיטת נוטר דאם בארצות הברית. בקובץ משתתפים חוקרים מובהקים של ההלניזם והיהדות בתקופת הבית השני, אמריקנים ואירופים (מהולנד, מאנגליה ומגרמניה), בני ברית ושאינם בני ברית. יש בו תריסר מאמרים, שנישאו בשנת 1999 בכינוס שהקובץ נושא את שמו, וכן מבוא ואפילוג.

המשתתפים דנים במגוון מרשים של נושאים הנוגעים לתופעת התרבות (אקולטורציה), תופעה מרכזית ובעלת משמעות, הממזה למעשה את כלל התופעות התרבותיות בתקופה ההלניסטית והרומית, שכינויה הרווח בתולדות ישראל הוא תקופת הבית השני. תהליכי התרבות התרחשו בכל רחבי העולם הים התיכוני ואף מעבר לו, ובקובץ זה הם נסקרים בזיקה ליהודים וליהדות בארץ ישראל תחת שלטון המעצמות ההלניסטיות, בית חשמונאי והאימפריה הרומית. לא נוכל לדון במידה שווה של פירוט בכל המאמרים שבקובץ, אבל נזכיר את כולם. היקף הדיון במאמר זה או אחר אינו משקף כמובן את מידת ההערכה אליו.

המאמר הראשון בקובץ הוא של מרטין הנגל, בכיר חוקרי ההלניזם והיהדות החיים עמנו. ספרו על נושא זה המריץ את המחקר, את הדיון ואת הוויכוח בשאלות רבות, כגון: מה מידת ההשפעה של ההלניזם על היהדות בתקופת הבית השני? באילו תחומים ביהדות היה ההלניזם גורם משפיע ומעצב? מה מקומו של ההלניזם בפרשת גזרות אנטיוכוס, פרשה מרכזית בהיסטוריה היהודית, בעלת חשיבות עצומה להבנת המעבר של העולם הים התיכוני מן הפגנים למונותאיזם?¹

במאמר זה יש עניין מיוחד, הואיל והנגל מתייחס בו לביקורות של חוקרים רבים על ספרו. אמנם הובעה בביקורות הללו בדרך כלל הערכה רבה ללמדנות, לעושר המידע, לעומק ולתעוזה שבו, ואף לתובנות החדשות שהעלה, אבל לעתים הן גם חלקו על מסקנותיו, בין בכללים בין בפרטים.²

1 M. Hengel, *Judaism and Hellenism*, I-II, Philadelphia 1974. זה התרגום לאנגלית של הספר, שנכתב במקורו בגרמנית (מהדורה ראשונה 1968; מהדורה שנייה 1973), ותחילתו בעבודת דוקטור שהוגשה בשנת 1966.

2 כדי לא להאריך בדברים נציין להלן כמה מן הסקירות על ספרו של הנגל: מ' שטרן, קרית ספר, מז (תשל"א), עמ' 99-92 (=מ' שטרן, מחקרים בתולדות ישראל בימי הבית השני, ירושלים 1991, עמ' 586-578); L.H. (1970), pp. 149-153; A. Momigliano, *Journal of Theological Studies*, XXI (1970), pp. 371-382; F. Millar, 'The Background to the Maccabean Revolution: Reflections on Martin Hengel's *Judaism and Hellenism*', *Journal of Jewish Studies*, XXII (1978), pp. 1-21.

למאמרו של הנגל נודעת חשיבות נוספת. בספרו 'יהדות והלניזם' הוא מפתח דעה שהעלה חוקר מבריק ומקורי של העולם ההלניסטי והרומי ושל היהדות בת אותו הזמן, אליהו (אליאס) ביקרמן, בספרו 'אלוהי המקבים'.³ בספרו ביקרמן לתלות את המניע לרדיפת הדת היהודית על ידי אנטיכוס הרביעי בכוחות פנימיים בחברה היהודית ביהודה, שיזמו את רדיפת הדת והשפיעו על אנטיכוס לגזור את גזרותיו. לדעת ביקרמן, המניע של כוחות אלה היה אידיאלי – שאיפה 'לתקן' את היהדות ולהתאימה לרוח הזמן, כלומר לתרבות ההלניסטית 'המתקדמת' לפי דעתם. ספרו של ביקרמן עורר הדים עזים בקרב חוקרי התקופה. הוא פתח נתיב לבירור רדיפת הדת לא רק כפעולה של השלטון האימפריאלי ביהודה, כלומר המלך הסלווקי, אלא גם לבירור המצב הפנימי בחברה היהודית בת הזמן. ספרו של ביקרמן העמיד אתגר בפני חוקרי התקופה ובלא ספק הפרה גם את מחקרם של אלה שלא קיבלו את דעתו.⁴ הנגל אימץ את השקפתו של ביקרמן, פיתח אותה וניסה לאשש את האופי האידיאלי של תנועת ההתייוונות ביהודה ולהוכיח את מגמתה לתקן את היהדות בימיו של אנטיכוס הרביעי. את עמדתו זו הוא מנסה לאשש גם במאמר שאנו דנים בו (עמ' 16–22). אני מדגיש נקודה זו כי היא היותר שנויה במחלוקת, אך מובן שיש במאמר זה הערות והארות רבות נוספות, ואף נימה אישית. המאמר מאיר אפוא את דמותו של חוקר מן המובילים בתחום שבו דן הקובץ שלפנינו, ואולי החשוב ביותר בין החוקרים הגרמנים בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה (כפי שהיטיב לציין מ' שטרן בביקורתו על ספרו של הנגל).

קולינס מציע במאמרו הבחנה בין הלניזם ופולחן ההלניזם ותרבות.⁵ ניתן לנסחה גם כהבחנה בין התייוונות כתופעה חברתית של תרבות להתיוונות כתנועה,⁶ אשר חבריה, הם המתיוונים, חתרו להשתלט על החברה היהודית ולהפיק מכך טובות הנאה לעצמם, ובפרט השתלטות על המשאבים הכספיים (כספי המקדש והכנסותיו).

גרואן⁷ דן בדיקון של היוונים ובתרבותם כפי שהצטיירו בעיניים יהודיות, אל מול האופן שבו ראו היוונים את היהודים. המאמר סוקר שורה של חיבורים יהודיים, מן הספרות החיצונית ומשרידי הספרות היהודית ההלניסטית, ומציג מספר דיוקנאות של היוונים, שכן הדרכים שבהן ראו יהודים את היוונים ואת תרבות יוון לא היו אחידות כלל וכלל.

דוראן⁸ מתאר במאמרו את המשמעות ואת ההשלכות של הקמת גימנסיון בירושלים בידי יאסון. הוא נוגע בשאלות שונות העולות מן המידע על הגימנסיונים בעולם ההלניסטי בכלל ודן בזיקתו למצב בירושלים בפרט. בין העמדות שהוא נוקט יש לציין את דעתו כי בירושלים ('האנטיוכיים' אשר

3 E. Bickermann, *Der Gott der Makkabäer*, Berlin 1937; לתרגום לאנגלית, חלקי למדי במקצת

הערות השוליים, ראו: E. Bickerman, *The God of the Maccabees*, Leiden 1979

4 די להזכיר כאן את מחקריו של א' צ'ריקובר, ההולכים בנתיב שהוא פרץ, גם אם הם חולקים על מקצת דעותיו של ביקרמן. וראו: א' צ'ריקובר, 'אנטיוכיה בירושלים', היהודים בעולם היווני והרומי, תל אביב וירושלים תשכ"א, עמ' 146–155; הנ"ל, 'גזירות אנטיכוס ובעיותיהן', שם, עמ' 156–180.

5 J.J. Collins, 'Cult and Culture', pp. 38–61

6 א' רפפורט, 'על התייוונותם של החשמונאים', תרביץ, ס (תשנ"א), עמ' 477–480 (=מדינת החשמונאים, קובץ מאמרים, ליקטו וערכו א' רפפורט ו' רונן, ירושלים תשנ"ד, עמ' 75–78).

7 E.S. Gruen, 'Jewish Perspectives on Greek Culture and Ethnicity', pp. 62–93

8 R. Doran, 'The High Cost of Good Education', pp. 94–115

בירושלים, מקבים ב' ד, ט) לא הוקמה פוליס הלניסטית (עמ' 107), וכי 'הרפורמה' של יאסון לא הייתה מרחיקת לכת כפי שניתן להתרשם מן המקורות (עמ' 111).

מאמר שמשך את תשומת לבי במיוחד, משום שעסקתי לאחרונה במסמך שבו הוא דן, הוא מאמרו של ואן הנטן על החלטתה של אספת העם בדבר מעמדו השלטוני של שמעון בן מתתיהו.⁹ לדעתי ולדעת אחרים, מסמך זה הוא החשוב ביותר מבין המסמכים ששרדו מתקופת החשמונאים, שאינם מעטים כלל.¹⁰ הוא צריך לשמש אבן פינה לכל דיון במהות השלטון החשמונאי, בתשתית המשפטית והאידיאולוגית ובמאבקים סביבו בחברה היהודית. ניתן לשקול לאורו את משמעות השינויים שחלו בשלטון החשמונאי ואת טיב המאבקים בחברה היהודית בזמנו.

ואן הנטן מנתח תעודה זו בדקדקנות ועורך השוואה מאלפת בינה לבין כמה תעודות ממצרים התלמית. השוואה זו מצביעה על דמיון רב בין תעודות ממצרים ההלניסטית לבין המסמך היהודי המובהק הזה, הקובע את היסוד לשלטון החשמונאי ביהודה. מיותר לציין כי דמיון זה מלמד על השפעה של 'הפרוטוקול' התלמי-הלניסטי על זה שנהג ביהודה בימי שמעון החשמונאי. השוואה עם תעודות הלניסטיות אחרות מביאה לידי אותה מסקנה, ועל כך מעיר מחבר המאמר המופיע אחרי מאמרו של ואן הנטן בקובץ שלפנינו.¹¹

סקירה שקולה ומעמיקה של מקום היוונית בחברה היהודית בארץ ישראל לאור הממצא האפיגרפי מביא פיטר ואן דר הורסט.¹² הוא סוקר את הקבצים והליקוטים העיקריים של כתובות יהודיות שנמצאו בארץ ישראל; דן בתכנית להוציא לאור קורפוס מלא של כתובות אלה; ומעלה כמה נתונים באשר למספר הכתובות בלשונות ששימשו בארץ ישראל לאורך כאלף שנים (מאלכסנדר עד מוחמד). במיוחד חשובות בעיני הערותיו-אזהרותיו על הנתונים הכמותיים המוגבלים שניתן לדלות מן הכתובות כבסיס למסקנות ביחס לכלל האוכלוסייה. הוא מצביע על הייצוג המזערי של כתובות קבר (שהן חלק מכריע מכלל הממצא האפיגרפי) בהשוואה לכלל האוכלוסייה, ומכאן על הקושי להכליל על החברה כולה מסקנות מן הממצא האפיגרפי (למשל, האם העובדה שיותר ממחצית הכתובות נכתבו בשפה היוונית מלמדת על היקף ידיעת היוונית או על השימוש בה בקרב כלל התושבים היהודים בארץ ישראל?). קיצורו של דבר, לפנינו סקירה מעולה של מצב המחקר, המדישה ומדגימה את מידת הזהירות המתחייבת מחקר הממצא בתחום זה.

המאמר העוקב עוסק ביוונית בקומראן,¹³ והוא המשיך הגיוני למאמרו של ואן דר הורסט. הקטעים ביוונית מקומראן הם כשלושה אחוזים מכלל הקטעים הקומראניים, והדבר יוצר רושם המנוגד לכאורה למה שעולה מן הממצא האפיגרפי הכללי, אך הזהירות המתחייבת דומה בשני המקרים. וכמו בעניינים קומראניים רבים, קשה להסביר את מקומם של טקסטים אלה במכלול המסמכים שנתגלו שם.

J.W. van Henten, 'The Honorary Decree for Simon the Maccabee (I Macc. 14:25-49) in Its Hellenistic Context', pp. 116-145 9

ראו ספרו של מ' שטרן, התעודות למרד החשמונאים, תל אביב תשכ"ה, שבו כונסו תעודות אלה. 10

E. Krentz, 'The Honorary Decree for Simon the Maccabee', pp. 146-153 11

P.W. van der Horst, 'Greek in Jewish Palestine in Light of Jewish Epigraphy', pp. 154-174 12

J.C. Vanderkam, 'Greek at Qumran', pp. 175-181 13

המאמר של פריין¹⁴ דן באוכלוסיית הגליל בתקופת החשמונאים הראשונים, במסגרת דיון באתנוגרפיה של הגליל לאורך תקופה ארוכה (מן המאה הח' לפני סה"נ ועד המאה הב' לסה"נ). הוא עוסק גם באופייה האתני והתרבותי של אוכלוסיית הגליל (עמ' 195–199, ובמקומות נוספים). פריין דוחה הבחנה בין גליל ישראלי ליהודה יהודאית (בעמ' 196), הבחנה המכוונת להציב את ישו, הדמות המכוננת של הנצרות, כמי שלא יצא מתוך היהדות (בין זו הפרושית ובין זו הירושלמית).¹⁵ הוא מביע הסכמה מסוימת להבחנה בין היטורים ששלטו זמן מה בגליל וגורשו ממנו בידי החשמונאים לבין אוכלוסייתו הילידית של הגליל (עמ' 188–189), הבחנה שכבר הוצעה והיא מקובלת עלי.¹⁶ ואולם עיקרו של המאמר הוא המפגש של הפניקים, היטורים והיהודים הגליליים עם ההלניזם. חשיבות מיוחדת יש לניסיונו להפיק מידע מן הממצא הארכאולוגי.

המאמר הבא הוא פרי עטו של ש' כהן.¹⁷ הוא מביא שלוש דוגמאות לתופעת ההתייונות ומציין בעצמו כי הן כשלעצמן 'trivial and nonsignificant' ולא נפרטן כאן. נראה לי כי חשיבותן בכך שהן מיטיבות להדגים את המהות והמשמעות של תופעת התרבות בכלל, ולענייננו בלבושה ההלניסטי, גם אם לא נסכים עם המחבר בכל פרט ופרט. תופעה זו חשיבותה רבה שכן גילויי התרבות עשויים לצוץ גם בראש חוצות וגם בפניות נסתרות של החברה שלתוכה הם חודרים.

מאמרה של תסה ראג'ק¹⁸ נוגע גם הוא בעניין שולי לכאורה: את מי ראה יוסף בן מתתיהו לנגד עיניו כאשר השתמש בצמד המילים 'יונים וברברים'? סימו של המאמר מותיר אמנם את השאלה תלויה ועומדת, אבל במהלכו נדונים היבטים שונים של תופעת התרבות החובקת את כל החברה, ובכלל זה אף את החברה היהודית, חודרת אל תוכה ומאלצת אותה לגבש את זהותה.

המאמר האחרון בקובץ הוא פרי עטו של סטרלינג,¹⁹ אחד משני העורכים של הקובץ. הוא משווה בין יהודי ירושלים ליהודי אלכסנדריה, הן ביחסם להלניזם הן במידת השפעתו עליהם. הוא בודק זאת באמצעות שלושה מדדים: מצבן הסוציו-פוליטי של שתי הקהילות; הלשון שהייתה בשימוש בכל אחת מהן והמציאות החברתית-הדתית בהן. לאור היבטים אלה הוא מסיק כי אף שיהודי ירושלים ויהודי אלכסנדריה הושפעו מן התרבות ההלניסטית, הרי תגובותיהם כלפיה היו לעתים שונות. לדוגמה, יהודי ירושלים דחו מכל וכול את מוסד הגימנסיון, ואילו בקרב יהודי אלכסנדריה הוא היה מקובל, אם לא יותר מכך. לפנינו אפוא בחינה מדוקדקת של תופעת ההלניזציה, המושתתת על השוואה בין שתי קהילות יהודיות חשובות.

הקובץ מסתיים באפילוג מאת מרטין גודמן (עמ' 302–305). הוא מצביע על כך שהשקפתו של

14 S. Freyne, 'Galileans, Phoenicians and Itureans: A Study of Regional Constructs in the Hellenistic Age', pp. 184–215

15 לנושא זה יש משמעות רבה בחקר ראשית הנצרות והוא רווי מניעים תאולוגים, לעתים אף אנטישמיים, אך לא כאן המקום לדון בכך.

16 ראו: א' רפפורט, 'הערים ההלניסטיות ויהודה של ארץ-ישראל בתקופה ההלניסטית רומית', דורון (ספר ב"צ כץ), בעריכת ש' פרלמן וב' שמרון, תל-אביב תשכ"ז, עמ' 229–230 (=מדינת החשמונאים [לעיל, הערה 6], עמ' 241–242).

17 S.J.D. Cohen, 'Hellenism in Unexpected Places', pp. 218–243

18 T. Rajak, 'Greek and Barbarians in Josephus', pp. 244–262

19 G.E. Sterling, 'Judaism between Jerusalem and Alexandria', pp. 263–301

הנגל, בדבר חדירתה המקיפה של היוונויות לחברה היהודית בארץ ישראל ובפזורה, התקבלה במחקר, והמחקר המאוחר לה מתבסס עליה. אכן, קובץ זה סובב סביב הציר ההנגליאני הזה ומנסה לעדן ולחדד היבטים שונים הקשורים למפגש בין היוונויות ליהדות.

הקובץ כולל גם מבוא קצר מאת העורכים, קולינס וסטרלינג (עמ' 1-5) וכן מפתחות. לסיכום, קובץ מגוון זה מוכיח שהתרבות באימפריות ההלניסטיות ובאימפריה הרומית היה רב־צדדי. ההתייוונויות הייתה חובקת כול והתגלתה במקומות צפויים ושאינם צפויים. גם מגבלות התרבות באות לידי ביטוי בקובץ זה, ועם ישראל הוא דוגמה לכך שניתן לספוג ערכים, סמלים ומנהגים של תרבות שונה ולשמור גם על זהות ייחודית – תרבותית, דתית ולאומית. יתר על כן, ניתן להשתמש בכלים הנרכשים במהלך התרבות כדי להתמודד עמו ולהיאבק בגילויים שונים שלו.²⁰

אוריאל רפפורט

20 נושאים אלה נדונו בהקשרים שונים. וראו: רפפורט (לעיל, הערה 6), עמ' 477-503.